

**„МНОГОСТРАДАЛНА ГЕНОВЕВА“
И МНОГОСТРАДАЛНИЯТ ПИШУРКА.
РОЛЯТА НА КРЪСТЬО ПИШУРКА
ЗА ЗАРАЖДАНЕТО НА БЪЛГАРСКИЯ ТЕАТЪР**

Александър Александров

**THE LONG-SUFFERING GENOVEVA
AND THE LONG-SUFFERING PISHURKA.
THE ROLE OF KRUSTYO PISHURKA IN THE BIRTH
OF THE BULGARIAN THEATRE**

Aleksandar Aleksandrov

Abstract: *This publication presents the emergence and organization of one of the most ancient arts – theatre. The logical pinnacle of the Bulgarian National Revival culture began in 1856. The appearance of Krastyo Stoyanov Pishurka who initiated and organized the first theatrical performances in the town of Lom – Long-Suffering Genoveva and Velizarieva Opera, is of particular importance. Due to a lack of sources, these earliest performances raise a number of questions. The most important one is which city can be called the cradle of the Bulgarian theatre. The dispute is between two old cultural centres – Lom and Shumen. Relying on a few but reliable sources leads to the conclusion that they took place in Lom in 1856.*

Keywords: *Krastyo Stoyanov Pishurka; Bulgarian National Revival; theatre; Long-Suffering Genoveva; Velizarieva Opera.*

Когато говорим за първите театрални представления, навлизаме в тема, която макар и изследвана, не е докрай проучена. Разбира се, тази празнота в историята на възрожденската ни култура има своите обективни причини. Днес сме лишени от това да се докоснем до извори от времето на тези първи театри. Откъслечните сведения, с които разполагаме, непрецизните и дори съмнителни спомени на първите ни театрални дейци, писани десетилетия след събитията, са основната причина за пораждането на редица въпроси. Най-важният от тях е кой български град може да се нарече люлка на българския театър?! Позовавайки се на малкото, но сигурни запазени източници, все пак можем до голяма степен да разберем как и къде у нас се е зародило едно от най-древните изкуства.

За разлика от театъра в Западна Европа, който е основно средство за развлечение и забавление, този на възрожденските българи поема съвсем различно предназначение. Неговата роля е познавателна и възпитателна. Особено красноречиви са думите на големия наш театрал и драматург Добри Войни-

ков: „Най-приятно и забавно на света училище е самото всенародно и живо позорище“ [Войников, Д. 1866, с. 2]. Не е и изненадващо, че именно първите наченки на театрални представления са в училищата, като се преминава през училищните диалози и се достига до бледите опити за театрални сценки.

Ако трябва да се говори за началото на истинския театър, то неизменно е свързано не с училището, а с появата на читалищата [Пенев, П. 1975, с. 53]. Именно в два от градовете основоположници на читалищното дело са представени първите театрални представления – това са Лом и Шумен. Между тях се води и спорът за първенството в този връх на възрожденската ни култура. Българският народ доста късно открива театралните представления за себе си. Въпреки своето огромно закъснение бавно, но сигурно, театърът си пробива път към ежедневието на българина.

В настоящата публикация ще се опитам да представя и част от многостранната дейност на Кръстьо Стоянов Пишурка – организирането и представянето на първите театрални представления, както и да изразя мнението си по въпроса кой град може да се нарече люлка на българския театър?

Към средата на 50-те години на XIX в. Лом вече е формиран като важно търговско средище в Северна България. Оттам преминават най-преките пътища от Дунав до София, Пловдив, Солун и други вътрешни градове. Бързото стопанско развитие и формирането на ломската търговска прослойка значително оживяват града. На Ломското скеле пристигат и заминават множество чуждестранни и местни търговци и всеки носи нещо ново със себе си [Дамянов, С. 1967, с. 114–123]. Почти десетилетие в града действа и взаимното училище на Кръстьо Стоянов Пишурка¹. Именно то е основата, върху която през 1856 г. се създава ломското читалище [Маринов, Д. 2013, с. 369] – събитие, решаващо за провеждането на бъдещите театрални представления.

Не разполагаме с достатъчно сведения, за да определим кога точно е възприета идеята за едно бъдещо театро², но това не е толкова съществено. Факт е, че през 1856 г. Пишурка вече има всички необходими средства, за да организира бъдеща театрална постановка, не без ясното съзнание, че това може да не се възприеме добре от страна на местните османски власти.

Изборът на пиеса съвсем не е случаен. През 50-те години на XIX в. в Сърбия с голям успех се играе популярната драма „Сигфрид и Геновева“ [Стефанов, Г. 1927, с. 72]. Не е известно как Кръстьо Пишурка разбира за представянето в княжеството. Една от възможностите е лично да е пътувал до Белград, а друга е някой от ломските търговци да е гледал пиесата, след което

---

¹ Взаимното училище на Кръстьо Пишурка е отворено през 1848 година [Маринов, Д. 2013, с. 321–323].

² Почти сигурно е обаче, че Пишурка е имал това намерение далеч преди 1856 г. През същата година Кръстьо Пишурка вече е разполагал с два готови превода. Това са „Многострадална Геновева“ и „Аделаида – алпийската пастирка“. Няма как да се приеме, че той е успял за по-малко от половин година да преведе „Геновева“ и да побългаря и преведе в стихове „Аделаида“, както и да отдели достатъчно време, за да подготвя представление.

да я е донесъл в Лом. Тя е преведена и озаглавена от него „Многострадална Геновева“. Какъв е нейният сюжет? Легенда, която разказва за несправедливо обвинената рицарска жена Геновева и нейните последвали неволи и страдания, което довежда до канонизацията ѝ за светица от католическата църква. Основната идея в нея е, че за всичко – добро и зло – трябва да се благодари на Бог. Сантименталната мелодрама напълно отговаря на вкуса на тогавашната публика [Стефанов, Г. 1927, с. 76].

Важно е да се отбележат и личните качества на Кръстьо Пишурка, без които едва ли Лом щеше да се гордее със своето първенство в културно-просветното дело. Той е роден през 1823 г. във Враца. Учи последователно във Враца, Пловдив и завършва прочутото Куручешменско училище в Цариград. Там несъмнено младият театрал е имал възможност да посети истински театър. През 1847 г. той вече е даскал във Враца, но още първата година започват проблемите му с местните чорбаджии и владиката. Точно тогава получава покана да преподава в Лом. Пишурка е изключително интелигентен за своето време. Владее няколко езика и притежава огромна библиотека. Свири на цигулка, китара, тамбура, флейта и пеел добре. Обича да пише стихове, приказки, диалози, а дори прави опити да пише драми [Минков, Цв. 1927, с. 87]. Несъмнено тези му качества изиграват огромна роля за бъдещите му културни начинания.

Димитър Маринов ни уверява, че пиесата е планирана за представяне на 1 септември, но се появява голяма пречка. Няма жена, която да изиграе главната роля на Геновева. По това време в града има само две жени, които са способни да се справят с тази задача. Еленка Ценко Тодорова³ и Стефания – сестра на Кръстьо Пишурка [Маринов, Д. 1927, с. 23]. И двете мигновено изявяват желание да изпълнят главната женска роля, но всеобщото невежество и все още силните предрасъдъци на старите не позволяват в това първо българско театро да участват жени. „Дека се е чуло и видяло – казвали дядо Тодор, баща на Ценко и дядо Стамен, баща на Косто – жена с мъж, жена къщовница да иде да става маскара. О, да не доживеем да видим нашите снахи маскири“ [Маринов, Д. 1927, с. 23]. Попаднал в тази ситуация, Пишурка е принуден сам да влезе в образа на Геновева [Маринов, Д. 2013, 373]. Дори и да не участват пряко Еленка и Стефания се заемат със задачата да ушийт необходимите костюми за представлението.

Кои са първите актьори? Освен Пишурка, който влиза в ролята на Геновева, другите роли са разпределени между неговите ученици и приятели. Тези „няколко тамошни млади българчета“, групирани около своя учител още от училището, вече са успешни търговци и занаятчии. Без съмнение те са и първите културни дейци в Лом. В по-главните роли са Ангелаки Иванчов, изпълняващ ролята на графа, Коста Стаменов – Голос и Никола Първанов, който, като най-малък, изиграл Шмерценрайх [Апостолов, П. 1961, с. 155].

³ Една от най-грамотните жени в Лом по това време. Родом от Свищов, омъжена за ломския търговец Ценко Тодоров. Активен участник в културните начинания на Кръстьо Пишурка. През 1857 г. става председател на първото женско дружество.

Основният и единствен източник от онези паметни събития е дописката на Илия х. Цанович от Видин, поместена в „Цариградски вестник“ от 23 февруари 1857 г.⁴. В нея той пише: „Чини ми ся, че длъжност свята ся изкушава от мене с време още да ви известя как имах чест да присъствувам в Ломското на 12.10-врия⁵ през ноц представено от няколко тамо млади българчета в училището им театро... Преди неделя дни да отида в Лом, дойде тука преминалий от тамо английски подконсул в Калафат г. Герасим П. Давис, който ни извести с големи похвали, че присъствал бил в Лом в театрално представление на „Многострадална Геновева“...“ [х. Цанович, Ил. 1857, с. 4]. От дописката става ясно, че преди „неделя дни“ от 12-ти декември в Лом е представена „Многострадална Геновева“. Не може обаче да се приеме, че това става една седмица преди 12-ти, защото, когато х. Цанов пристига в Лом, той е изненадан: „Любопитство голямо мя загриза в сърце и за благополучен щех да ся считам, ако да видех и аз това представление, което толкова много похвали речений г. Герасим. Така после малко отидох и аз в Лом в него ден, когато бе ся прогласило тамо, че вечерта ще се представя „Велизариевата опера“, съставена по най-новий начин от г. Ангелаки Ивановича Врачанца и член от представителите“ [х. Цанович, Ил. 1857, с. 4]. Дотук от дописката се разбира, че на 12-ти декември е представена „Велизариевата опера“, а не очакваната от него „Геновева“. Повече от ясно е, че за една седмица актьорите на Пишурка в никакъв начин не биха могли да организират и проведат ново представление. В такъв случай датата на представянето на „Геновева“ трябва да се измести значително напред във времето.

Едно е сигурно – „Многострадална Геновева“ е първото българско историческо засвидетелствано представление до момента. Няма съмнение, че то има необикновен успех. Публиката е възхитена, а присъстващият подконсул на Калафат Герасим П. Давис, макар и да не разбира българския език, „на два-три реда слези проронил“. Спектакълът става предмет на въодушевени положителни коментари, които несъмнено мотивират и вдъхновяват театралната група на Пишурка да подготвят ново представление. Изборът спира на вече споменатата „Велизариева опера“ [Маринов, Д. 2013, с. 374]. Послед-

---

⁴ Проф. Пенчо Пенев изказва мнението, че авторът на споменатата дописка в „Цариградски вестник“, която прави анализ на първите театрални представления в Лом, е не Илия х. Цанович, а сам Пишурка. Като аргумент в полза на това свое мнение той използва опровержението, напечатано в редакцията на „Цариградски вестник“, в бр. 322 от 30 март 1857 г., според което словослагателят погрешно поставил под дописката името на Цанович, макар че друг уж бил неин автор. Иван Попов счита, че Цанович е бил принуден да направи сам опровержението, тъй като бил на висока турска служба и изпаднал в неудобно положение с категоричните си позиции в полза на Пишурка в спора между ломските чорбаджии и местните просветители [Дамянов, С. 1967, с. 239–240].

⁵ 12-ти декември.

ната била „съставена по най-новий начин“ от Ангелаки Иванович⁶ [х. Цанович, Ил. 1857, с. 4]. Запален по театралното дело, подето от „даскала“, той се заема с нейното съставяне, въпреки съществуващите вече два превода. За „Велизарий“ разполагаме със значително повече сведения. Изборът на тези две представления съвсем не е случаен. „Многострадална Геновева“ трябва да прикрие политическата острота на „Велизарий“, заради която Пишурка е преследван и арестуван, а читалището и театърът – разорени [Маринов, Д. 1927, с. 24–26].

Отново основният източник е дописката на Илия х. Цанович. От нея научаваме, че за много кратко време на ломската „сцена“ настъпват редица подобрения. Пиесата е съпроводена от музика и песни, поради което е наречена „опера“ [х. Цанович, Ил. 1857, с. 4]. Този път имало и истинска сцена, направена на единия ъгъл на класната стая, като останалото свободно място всъщност е салонът. На сцената има и завеса. Ето как е описано началото на представлението: „*После това даде ся знак за тишина; завесата, която бяха направили от чрън американ, ся събра и захвана представлението, което държаша 4 часа*“ [х. Цанович, Ил. 1857, с. 4]. Костюмите са изработени от разноцветни платна и боядисани хартии. Декори обаче отново няма. „*Това само беше мъчното, че където трябваше природно представление да стане, не можеше, защото нямаха нужните потреби*“ [х. Цанович, Ил. 1857, с. 4]. Актьорите са същите, а главната роля на Велизарий повторно играл Пишурка [Маринов, Д. 2013, с. 374].

Интересно е да се знае и каква е публиката на това представление. Докато за „Геновева“ не разполагаме с такава информация, то за „Велизарий“ знаем със сигурност. Ето какво пише х. Цанов: „*влязох вътре, гдето найдех преди мене дошли гледаче жени, чяловеци, даже и явреи, насядали на ряд по чиновете на училището; причекахме докът дойдоха и други много още гледаче*“ [х. Цанович, Ил. 1857, с. 4]. От това става ясно, че публиката е смесена от жени и мъже. Почти е сигурно, че са присъствали и чужденци, постоянно кръжащи в града. Имаме и точни сведения как е допускана публиката в салона. От дописката разбираме, че билетът струва 5 гроша, която сума се вижда на х. Цанович твърде „скъпичка“, но той ясно разбира, че това не е за „свой корис“, а „за да се ползува нещо и училището“. Дори е направена проверка на присъстващите дали не е влязъл някой без билет. След проверката започва представлението, което трае 4 часа по турски. От това личи, че съществува абсолютен ред по отношение на публика и представление [Апостолов, П. 1961, с. 160].

Успехът този път е още по-поразителен! „Велизарий“ оказва такова въздействие върху зрителите и най-важното – дава се като пример за по-нататъшна дейност сред народа. Стефан Каракостов дава следната оценка: „...исторически тази постановка е единствената, която показва път на всички

---

⁶ Ангелаки Ивановчов е родом от Враца, но през 1850 г. се премества завинаги в Лом. Започва да развива голяма търговска дейност. Като много близък приятел с Кръстьо Пишурка, той активно участва в културно-просветните начинания в града.

български градове как да си създават читалища и служат със своите театрални представления на Българското просвещение“ [Каракостов, Ст. 1972, с. 262].

Постижението на тези първи български представления бързо се разнесло както в близки, така и в далечни градове на империята. Първите печатни вести за ломското театро се появяват на 2 февруари 1857 г. в „Цариградски вестник“, в „Размишления“ на Никола Михайловски. Той пише следното: „Тия дни ся научих, че в Лом се съставил български домашен театър и представил драмата „Велизарий“... и това представление е имало свършен успех и произвело толкоз добро впечатление, щото зрителите се просълзили [...] Но мене което ме радва, е, че ломското общество има честолубие и вкус и ревност да подражава на доброто“ [Михайловски, Н. 1857, с. 3]. След три седмици в страниците на „Цариградски вестник“ се появява и паметната дописка на Илия х. Цанович.

Огромният успех на представлението донася и огромни проблеми на Пишурка. Следва друг важен момент, отразен в дописката. „Прегледаха ни после билетите и едного, който е член на тамошният криминални съд, без никаква разлика изпъдиха, че не рачи да плати и да си земе билет“ [х. Цанович, Ил. 1857, с. 4]. Изхвърленият съвсем не е случаен човек. Това е тогавашният кмет на града Георги Шишко. Тази ситуация внася временен смут в салона. Завързва се кратък спор. „За него приказват, че тогава, когато му поискали да плати билета си, казал, че е той чорбаджия, та не бива да плати и като му рекли: „Анджак ти като чорбаджия трябва да платиш и да дадеш пример и на другите...“ [х. Цанович, Ил. 1857, с. 4]. Въпреки това той е най-заслужено изхвърлен от салона. „И като го изтласкали, захвалил ся още тогава, че няма да видят Таратор и така постигна горкият целта си, като кандардиса народа, че турците могат да нападнат някоя ноц в училището и като видят толко събран народ в такива облекла, щат ни помислят за бунтовници и щат ни като пилета изколят“ [х. Цанович, Ил. 1857, с. 4]. Чорбаджията жестоко се заканва на Пишурка и другите организатори, като още същата вечер донася това писмено до турските власти [Маринов, Д. 2013, с. 376]. Особено нажежена става ситуацията, когато при проверката са открити дървените саби, щитове, корона от втората пиеса, както и читалищният печат⁷ [Маринов, Д. 2013, с. 377]. Тази случка води до това, че още прождащият български театър в Лом е спънат фатално до самото Освобождение.

Тъкмо приключват страданията на Геновева, то още на 13-ти декември започват страданията на Пишурка [Маринов, Д. 2013, с. 376]. Той е арестуван с част от актьорите и заедно с тях е откаран във Видин. Там даскалът е обвинен

---

⁷ Ето как ни описва печата Д. Маринов: „Той е кръгъл, с два сантиметра в диаметър. На средата – емблема: книга и върху книгата кацнал орел с разперени криле. Отгоре на книгата се изправил и стъпил разярен лъв с разтворени челюсти и опашка свирепо развита. Около тая емблема има надпис: „Печат Ломското читалища“ [Маринов, Д. 1927, с. 24].

в това, че подготвя войници против турците с този „*таратор*“. Останалите са освободени, а той прекарва около три месеца в затвора. Освободен е след стро-го предупреждение да не се замесва вече с обществена работа [Маринов, Д. 1927, с. 25]. С тези си действия чорбаджията нанася на читалището и театъра непоправима щета, отстранявайки техния вдъхновител и ръководител.

Дейността на ломските чорбаджии лишила Пишурка от свобода, а гра-да от бъдещи театрални представления. На читалището е „*турено ключ*“ и в бъдеще го чака нелека съдба. След 14 години, когато се отпечатва книгата на Пишурка – „Издаден търговец“, там ще пише: „*Сцената за пръв път се представя в Лом*“, 1870 г. [Пишурка, Кр. 1870, с. 2]. Това е единственото сведение за театър в Лом след 1856 г. Благодарение на антипросветните си действия и назадничави разбирания, чорбаджиите всячески възпрепятствали развитието на театралното дело в града до самото Освобождение.

Не без основание можем да приемем Пишурка като първия български режисьор, организатор на театрална група у нас и първия български драма-тург. Много вероятно би било и той самият да се опита да създаде оригинални български драми, ако условията не бяха против това негово начинание.

Един от основните спорни въпроси е този за рождения град на българ-ския театър. Спорът се води между двата стари културни центъра – Лом и Шумен, а изворите от периода са повече от оскъдни.

Основният източник за представянето на комедията „Михал“ в Шумен, дадена според някои на 15 август 1856 г. от Сава Доброплодни, са само све-денията на някои от участниците („Кратка автобиография“ на Доброплодни и спомените на Васил Стоянов).

Кратката автобиография е наистина кратка и доста разкъсана. Писана е през 1893 г., когато Сава Доброплодни е на 72 г., т.е. 37 години след дадено-то представление. В самата биография не се споменава кога точно е дадено представлението, а само: „*Помня добре, че дори още се намираха Англича-ни, Французи и проч. подир Кримската война, показа се желание да се пред-стави в Шумен комедията „Михал“. Приготви се сцена и проч. привременно, до колкото беше възможно, упражниха се доста актьорите ми, мой същи ученици: Д. Войников, Симеон Янчев, Васил Друмев, Васил Стоянов и проч. и представлението излезе много сполучливо с ръкопляскания. Това беше първо-то театрално представление в България*“ [Доброплодни, С. 1893, с. 50]. От биографията става повече от ясно, че Сава Доброплодни е имал желание, но това не е представление. В самата „Биография“ нито веднъж не се споменава за читалище, а единствената информация за „първия театър“ е повече от лако-нична и непотвърдена. Спомените на Васил Стоянов са още по-противоречи-ви. Там той пише, че „Михал“ е игран „*след една година от основаването на читалището*“ [Апостолов, П. 1961, с. 166]. След множество поправки той обявява, че на 15 август 1856 г. е представена комедията „Михал“. Самите спо-мени са много противоречиви и най-вече не се потвърждават от никакъв друг източник от периода.

Друга е ситуацията с представленията в Лом. Там разполагаме с две дописки от 1857 г. – няколко месеца след представлението. Едната е на такава личност като Никола Михайловски, а другата е много подробната дописка на Илия х. Цанович от Видин. Друг ценен източник са подробните спомени на Димитър Маринов – съвременник на събитията [**Маринов, Д.** 1827; **Маринов, Д.** 2013]. Те в голяма степен се покриват с останалата информация. Една дописка от 9 март 1857 г. в Цариградски вестник отново потвърждава първенството на Лом в това отношение. Авторът на дописката – „*Един от Шуменските доброжелатели*“, се опитва подробно да опише в нея културния живот и дейността на Сава Доброплодни в града. „*Умолявате се господине, да вместите и от нашево града нещичко, кое възможно да бъде за малък пример съотечествеником нашим*“ [**Дописка.** 1857, с. 1]. В дописката се говори за училището, учителите, предметите, които се изучават. Пише се и за основното читалище от Доброплодни. Личи стремежа на автора да опише с всички подробности културно-просветното дело в града. Изниква обаче въпросът – защо, описвайки най-подробно целия културен живот в града от 1856 до 9 март 1857 г., той не споменава нищо за театрално представление?! Не може да се приеме, че говорейки за училище и читалище, авторът прави този голям пропуск и не пише нищо за представянето на комедията „Михал“. По всичко личи, че дописникът е много осведомен човек и, макар и анонимен, с пълна сила може да се предположи, че това е или самият Сава Доброплодни, или някой от неговите ученици. Не може такава събитие, което претендира за първо в България, да е пропуснато по невнимание. Логичният отговор на въпроса защо не е споменато в дописката за представянето на „Михал“, трябва да се приеме, че от идването на Сава Доброплодни през 1856 до написването на дописката от 9 март 1857 г. такава представление не се е случило. Именно и за това то не е описано в тази толкова подробна дописка.

И все пак комедията „Михал“ е играна в Шумен по онова време, но по всичко личи, че най-точни ще се окажат първоначалните сведения, които ни дава Васил Стоянов, че постановката „Михал“ е играна една година след основаването на читалището [**Апостолов, П.** 1961, с. 166]. Първото исторически засвидетелствано театрално представление в България е в Лом през 1856 г. Спомените, макар и на такива заслужили личности като Сава Доброплодни и Васил Стоянов, не могат да се приемат като сериозен източник на информация, тъй като не намират потвърждение в други исторически извори от онзи период. Нима Никола Михайловски не би научил за шуменското представление от „15 август 1856 г.“? Разбира се, тази новина би достигнала до него, но никой не би писал във вестника несъществуващи факти [**Апостолов, П.** 1961, с. 170].

Безспорна е ролята на Кръстьо Пишурка за появата на българския театър. Благодарение на личните му качества, висока култура и способност „*да подражава на доброто*“, той изкупува с няколко месеца затвор правото си да запали огъня на легалната освободителна борба. Постановката на „Геновева“ трябва да прикрие истинската преднамереност на Кръстьо Пишурка в него-

вия „домашен театър“. А именно да спечели снизходителността на местните турски власти и след това да представи първия политически спектакъл на историческа тема „Велизарий“. Напълно в съзвучие със стремежите на Българското просвещение. Макар и винаги в сянката на „Многострадална Геновева“, „Велизарий“ показва правилния път, по който трябва да вървят българските театрали. Действията на ломския чорбаджия и турските власти не са персонално срещу Кръстьо Пишурка, а срещу цялата зараждаща се нова българска театрална култура. И въпреки трудностите, само няколко години след тези първи представления театралното дело сред българите се превръща в масово явление. То ще е един от основните методи за ограмотяване сред българите, едно от основните средства за масова пропаганда на набиращата вече сила националноосвободителна борба.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Публикации / Publications

Апостолов, П. 1961 – Петър Апостолов. Театрално дело в Лом. – В: 100 години културен живот в Лом. София: Наука и изкуство, 1961. [Petar Apostolov. Teatralno delo v Lom. – V: 100 godini kulturen zhivot v Lom. Sofia: Nauka i izkustvo, 1961.]

Войников, Д. 1866. – Добри Войников. Райна княгына.: Драма въ пять действия. Браила, 1866. [Dobri Voynikov. Rayna knyagyna: Drama va pyaty deystvia. Braila, 1866.]

Дамянов, С. 1967 – Симеон Дамянов. Ломският край през Възраждането. Икономически живот и политически борби. София: НС на ОФ, 1967. [Simeon Damyanov. Lomskiyat kray prez Vazrazhdaneto. Ikonomicheski zhivot i politicheski borbi. Sofia: NS na OF, 1967.]

Доброплодни, С. 1893 – Сава Доброплодни. Кратка автобиография. София, 1893. [Sava Dobroplodni. Kratka avtobiografia. Sofia, 1893.]

Дописка, 1857 – Дописка без автор. [Без заглавие]. Цариградски вестник, год. VII, бр. 323 от 4 април 1857 г. [Dopiska bez avtor. [Bez zaglavie]. Tsarigradski vestnik, god. VII, br. 323 ot 4 april 1857 g.]

Каракостов, Ст. 1972 – Стефан Каракостов. Българският театър. Средновековие. Ренесанс. Просвещение: 865–1858. София: Наука и изкуство, 1972. [Stefan Karakostov. Balgarskiyat teatar. Srednovekovie. Renesans. Prosveshthenie. Sofia: Nauka i izkustvo, 1972.]

Маринов, Д. 1927 – Димитър Маринов. Читалището в град Лом преди Освобождението (летописни бележки). – В: Юбилеен сборник 1856–1926. Лом, 1927. [Dimitar Marinov. Chitalishteto v grad Lom predi Osvobozhdenieto (letopisni belezhki). – V: Yubileen sbornik 1856–1926. Lom, 1927.]

Маринов, Д. 2013 – Димитър Маринов. История на град Лом и ломска околия. София, 2013. [Dimitar Marinov. Istorija na grad Lom i lomska okolia. Sofia, 2013.]

Минков, Цв. 1927 – Цветан Минков. Кръстьо С. Пишурка. (Скица) – В: Юбилеен сборник 1856–1926. – [на] ломското гражданско читалище „Постоянство“. Лом, 1927. [Tsvetan Minkov. Krastyo S. Pishurka. (Skitsa) – V: Yubileen sbornik 1856–1926. – [na] lomskoto grazhdansko chitaliste “Postoyanstvo”. Lom, 1927.]

Михайловски, Н. 1857 – Никола Михайловски. Размишления. Цариградски вестник, год VII, бр. 314 от 2 февруари 1857 г. [Nikola Mihaylovski. Razmishlenia. Tsarigradski vestnik, god VII, br. 314 ot 2 fevruari 1857 g.]

Пенев, П. 1975 – Пенчо Пенев. История на българския драматически театър. София: Наука и изкуство, 1975. [Pencho Penev. Istoria na balgarskia dramaticheski teatar. Sofia: Nauka i izkustvo, 1975.]

Пишурка, Кр. 1870 – Кръстьо Пишурка. Испадналъ търговецъ или смъртна жертва: Позорищна игра, въ три действия. Виена, 1870. [Krstyio Pishurka. Ispadnala targovetsa ili smyrtna zhyrtva: Pozorishтна игра, va tri deystva. Viena, 1870.]

Стефанов, Г. 1927 – Георги Стефанов. Първи театрални представления у нас. – В: Юбилеен сборник 1856–1926. Лом, 1927. [Georgi Stefanov. Parvi teatralni predstavlenia u nas. – V: Yubileen sbornik 1856-1926. Lom, 1927.]

х. Цанович, Ил. 1857 – Илия хаджи Цанович. [Без заглавие] Цариградски вестник, год. VII, бр. 317 от 23 февруари 1857 г. [Ilia hadzhi Tsanovich. [Bez zaglavie] Tsarigradski vestnik, god. VII, br. 317 ot 23 fevruari 1857 g.]

ПРИЛОЖЕНИЕ

Видин, 1857 януари 26.

Господине издателю Ц[ариградского] вестника!

Чини ми ся, че длъжност свята ся изкушава от мене с време още да ви известя как имах чест да присъствувам в Ломското на 12. 10-врия през ноц представено от няколко тамо млади българчета в училището им театро, но това до днес премълчах с надежда, за да отида пак в Лом и да ся найда на друго представление, чтото да видя още нещо повече, та като ви известя, да мога поне просторно нешто да обадя за него на нашите еднородни българи. За жалост обаче случи ся противното, та за туй спеша днес да ви опиша с пълно доказателство и уверение само онова, което очевидно видях и което добре зная:

Преди неделя дни да отида в Лом, дойде тука преминалий от тамо английски подконсул в Калафат г. Герасим П. Давис, който ни извести с големи похвали, че присъствал бил в Лом в театрално представление на „Многострадална Геновева“, която толко с похвали възвишаваше, че добре изпаднало, че то още ни с клетва потвърди, как при всем, че толко добре българския язык и немали сичките потребности за театро и как от раздражност обземен на два-три реда слези проронил.

Любопитство голямо мя загриза в сърце и за благополучен щех да ся считам, ако да видех и аз това представление, което толкова много похвали речений г. Герасим. Така после малко отидох и аз в Лом в него ден, когато бе ся прогласило тамо, че вечерта ще се представля „Велисариевата опера“, съставена по най-новий начин от г. Ангелаки Ивановича Врачанца и член от представителите.

Вечерта на сахата един отидох в училището им, гдето на вратата си зех билета от пет гроша и понеже ми ся виде скъпичко (зачтото зная, че и в европейските театри, които имат сичките потребности за представление, не е повече платата от пет гроша) попитах зашто толко скъпо? – За да ся посрещнат

изждивенията и да ся ползува нешто и училището. – Разбрах тогава каквото и што ми приказа, че туй не правят за свой корист, но едно убо да дадат на народа да разбере от просвещението и старите времена нешто, а друго да ся ползува и слабото им общество; влязох вътре, гдето найдех преди мене дошли гледаче жени, чяловеци, даже и явреи, насядали на ряд по чиновете на училището; причекахме докът дойдоха и други много още гледаче. Прегледаха ни после билетите и едного, който е член на тамошний криминални съд, без никаква разлика изпъдиха, че не рачи да плати и да си земе билет.

После това даде ся знак за тишина; завесата, която бяха направили от чрън американ, ся събра и захвана представлението, което държа 4 чяса. Велисарий беше облечен в стародревни дрехи; сичките други на представителите облекла бяха направени от различни американи и капи от хартии мукави, които даваха твърде приличен изглед.

Това само беше мъчното, че където трябваше природно представление да стане, не можеше, защото нямаха нужните потреби. Как да е, аз мога от моя страна да ся похваля, че твърде ся задоволих на това, като помислих, че от такива малки начяла могат нашиите българи при дадената им слобот от Н. Имп. Величество нашият Цар и Государ, да земат примери и да подражат просветената Европа, която има сички леснотии, които служат за народно просвещение, и така постепенно, да правят онова което тя от толко стотини години има и което развива чяловеческите чувства и умове. Но за зла чест, научих ся завчера от някои тука дошевиши Ломлии, че да ся представя више театър в тях няма, защото онзи, за когото казах, че ся изпъдили като нерачил да плати билета си, за да си отмъсти за срама, издействал и превърнал на простия народ ревността, побунил го и запретил више да ся не представлява в училището театър, когото простия народ тамо Таратор или Маскариче назива.

Оле! Напредък! Оле! Просвета!

Тежко на България, догде има тия стари ненавистници на просвещението и! За него приказват, че тогава, когато му поискали да плати билета си, казал, че е той чорбаджия, та не бива да плати и като му рекли: „Анджак ти като чорбаджия требва да платиш и да дадеш пример и на другите“, и като го изтласкали, захвалил ся още тогава, че няма да видят Таратор и така постигна горкият целта си, като кантардиса народа, че турците могат да нападнат някоя ноц в училището и като видят толко събран народ в такива облекла, щат ни помислят за бунтовници и щат ни като пилета изколят. Гледай памет! Гледай глава! Что чакаш Българию, что не прибереш такива в черната земя!

Това видех, това казвам и оставам желател за българското просвещение.
Илия х. Т. х. Цанович

Публикувано: Цариградски вестник, год. VII, бр. 317, 23 февруари 1857 г.